

ЛИТЕРАТУРОЗНАНИЕ

СЪЧИНЕНИЯТА НА СВ. ЕВТИМИЙ, ПАТРИАРХ ТЪРНОВСКИ, В СБОРНИЦИТЕ НА ВЛАДИСЛАВ ГРАМАТИК

Георги ДАНЧЕВ (Велико Търново)

В обемистите датирани и недатирани сборници на Владислав Граматик, създадени през втората половина на XV столетие, биват преписвани предимно съчинения на видни византийски книжовници — богослови, живели и творили през различни епохи. В тях са поместени различни по жанр творби: жития, поучителни слова, похвални слова, беседи, мъчения на видни християни. Понякога са преписвани дори и цели тематични сборници. Такъв е случаят с Владиславовите преписи на два сборника, поместени в най-обемистия негов ръкопис — Загребския сборник от 1469 г.¹, наричан и Загребски панегирик, написан по поръка на Димитър Кантакузин². В него Владислав Граматик помества на 150 страници известния „Шестоднев“ на Василий Велики³. В същия Загребски сборник той преписва на 354 страници и обемистия и твърде ценен сборник „Маргарит“ на Йоан Златоуст⁴.

Видният български книжовник Владислав Граматик, който живее и твори през XV в., създава и други ценни сборници с произведения на известни талантиливи книжовници като Анастасий Синайски, Андрей Критски, Григорий Ниски, Нил Кавасила, Евтимий Зигавин, Ефрем Сирин, Епифаний Йерусалимски, Йоан Дамаскин, Теодор Андидски, Григорий Палама, Кирил Александрийски, патриарх Герман и др. Във великолепния опис на Владиславовите ръкописи, реализиран и публикуван преди 10 години от Боряна Христова⁵, срещаме имената и на други книжовници, чиито творби са преписани от него.

Редом с произведенията на тези популярни, предимно византийски книжовници, в сборниците на Владислав Граматик се появяват преписи и на съчиненията на някои известни български творци на словото като Патриарх Евтимий Търновски, Григорий Цамблак, Йоасаф Бдински, Димитър Кантакузин. Най-голямо внимание към творчеството на тези български писатели са произведенията, написани от перото на създателя на Търновската книжовна школа — талантиливия и родолюбив Патриарх Ев-

тимий. Неговите творби — жития, похвални слова, послания и служби, са преписвани много по-често от творбите на споменатите негови преки и непреки ученици и последователи. Тези преписи на съчиненията на Търновския патриарх, реализирани от Владислав Граматик, красноречиво доказват уважението му към Евтимиевото книжовно дело.

В повечето случаи от творбите на споменатите български писатели, включени в сборниците на Владислав Граматик, са поместени само по едно-две техни произведения, а от Евтимиевите са преписани седем: две жития, две похвални слова и три послания. Оценявайки техните идейно-художествени качества, книжовникът ги включва в своите сборници, съобразявайки се и с жанровите им особености.

Обемистите сборници на Владислав Граматик не са плод на механичен труд на обикновен преписвач. Те са промислено дело, сътворено от определени позиции, с ясна задача и категорична цел. А присъствието на произведенията на споменатите български писатели дава представа за състоянието и проблематиката на книжнината ни през XV в. Това важи с особена сила за ролята, която играе сравнително голямото присъствие на Евтимиевите творби във Владиславовите сборници. Широката култура на създателя им, както изтъква Боньо Ст. Ангелов, се дължи на „неговите пътувания по различни културни огнища на Балканския полуостров, срещите му с културни дейци — гърци, българи, сърби ...“⁶.

Съдържанието на Владиславовите сборници разкрива пред нас и един книжовник, който съдейства за културното сближаване между народите на славянския юг и на Балканския полуостров изобщо. При комплектуването на обемистите си сборници Владислав Граматик не забравя положението на своя народ и се стреми да помогне на народностното съзнание. При реализиране на разностранната си преписваческа дейност той не престава да реализира една от основните си цели — да държи буден народностния български дух, който не само разпространява знания и християнски идеи, но и подхранва стоицизма на поробените балкански народи.

С преписването на Евтимиевите творби в сборниците си (жития, похвални слова, послания, служби) Владислав Граматик изразява и своето уважение и голямата си почит към създателя на Търновската книжовна школа, към големия майстор на художественото слово.

Евтимиевите произведения, към които Владислав Граматик проявява подчертан интерес, са поместени в някои датирани и в някои недатирани негови сборници. Кой са тези произведения и къде са поместени?

В сборниците, съставени от Владислав Граматик, срещаме произведения на Патриарх Евтимий, различни по жанр (жития, похвални слова, послания, служби).

От четирите Евтимиеви жития на светците св. Иван Рилски и св. Иларион Мъгленски и на светиците — св. Петка (Параскева) Търновска

и св. Филотея Темнишка, Владислав Граматик преписва две жития на мъжете светци. Сборниците, в които са преписани тези жития, са най-обемистите Владиславови сборници. Това се отнася първо — за Загребския сборник от 1469 г., в който съставителят му включва Евтимиевото житие на свети Иларион Мъгленски. Този сборник е не само най-големият сборник на книжовника, съдържащ 770 изписани и 4 празни листа. Изпъстрен е с много красива орнаментика, с фино изработени начални букви, с умело изписани заглавия, с неповторими заглавни страници към всеки нов раздел. Свежият рисунък и геометричните фигури в сборника, направени с разноцветни бои и злато, говорят за един добре подготвен и талантлив творец⁷.

Тук бих искал да добавя и една интересна подробност, свързана със Загребския сборник. Този ценен ръкопис е написан по поръка на талантливия поет Димитър Кантакузин⁸, автор на известната поетична творба „Молитва към св. Богородица“ и на две съчинения за св. Иван Рилски: „Житие и похвала на св. Иван Рилски“ и „Служба на св. Иван Рилски“.

Второто житие, написано от Патриарх Евтимий Търновски, а след това преписано от Владислав Граматик в неговия Рилски сборник от 1479 г., наричан още Рилски панегирик от 1479 г., е житието на св. Иван Рилски. По големина този сборник е почти като Загребския сборник — съдържа 735 листа. В него Владислав Граматик помества 6 произведения на Патриарх Евтимий Търновски — едно житие, две похвални слова и три послания. Преписвайки житието на българския светец Иван Рилски, в което най-осезателно се долавят патриотичните чувства на търновския патриарх, книжовникът припомня миналото от времето на българските царе Петър, Иван Асен, Иван Шишман.

В Рилския сборник от 1479 г. Владислав Граматик помества и две похвални слова, съчинени от Евтимий Търновски. Това са „Похвално слово за св. Константин и Елена“ и „Похвално слово за великомъченица Неделя“. В първото от тях се прославя император Константин, който в началото на IV в. не само разрешава свободно проповядване на християнството, но и подкрепя младата официална християнска религия, създавайки условия за нейното разпространение.

Второто похвално слово за великомъченица Неделя е твърде близко до разказите за мъченията на християнските народи, описани от византийските писатели.

В края на Рилския сборник от 1479 г. Владислав Граматик преписва и три послания от Патриарх Евтимий до негови съвременници: Послание до Никодим Тисменски, Послание до Киприан и Послание до угровлахийския митрополит — кир Антим. Тези три послания не са свързани с някакъв конкретен календарен празник през годината. Включени са вероятно в сборника поради това, че разясняват богословско-философски проблеми от монашеската и църковната практика.

В Рилския сборник от 1479 г. Владислав Граматик преписва творби и на ученици и приятели на Патриарх Евтимий: Григорий Цамблак, Йоасаф Бдински, Димитър Кантакузин. В този сборник са поместени и две произведения за Кирил и Методий: „Житие на Константин Философ“ и „Похвално слово за Кирил и Методий“, които срещаме и в Загребския сборник от 1469 г.

Като преписва с подчертано уважение съчиненията на Патриарх Евтимий Търновски и на неговите ученици и следовници Григорий Цамблак и Йоасаф Бдински, както и житията на Цариградския патриарх Калист за Теодосий Търновски и Григорий Синаит, Владислав Граматик допринася много за популяризирането на редица произведения, свързани с Търновската книжовна школа.

В науката съществува предположение и за някои предполагаеми Владиславови ръкописи⁹. В някои от тях са поместени и съчинения на Патриарх Евтимий Търновски. Такъв ръкопис е и един сборник, съхраняван до Втората световна война в Белградската народна библиотека. В него се намира и житието на св. Иван Рилски от Евтимий Търновски с продължението му от Владислав Граматик. Всъщност това продължение представя белградската редакция на Владиславовата Рилска повест. Има и още някои ръкописи, за които също се изказват предположения, че са Владиславово дело, но това са въпроси, за чието решаване са необходими специални проучвания.

Посочените и анализирани факти обаче, отнасящи се до съчиненията на Патриарх Евтимий Търновски, поместени във Владиславовите сборници, са важни и безспорни. Те доказват идейните, художествените и родолюбивите връзки между двамата талантиливи творци на художественото слово.

БЕЛЕЖКИ

¹ Данчев, Г. Владислав Граматик — книжовник и писател. София, 1969, с. 41.

² Пак там, с. 43.

³ Там, с. 48.

⁴ Там, с. 48—52.

⁵ Вж. Б. Христова. Опис на ръкописите на Владислав Граматик. Велико Търново, 1996, 208 с.

⁶ Б. Ст. Ангелов. Владислав Граматик. — В: История на българската литература. Т. I. София, 1963, с. 363—364.

⁷ Moćin, VI. Cirilski rukopisi Jugoslavenske akademie, I dio, Zagreb, 1955, с. 195⁶.

⁸ Г. Данчев. Димитър Кантакузин. С., 1979, с. 14—18.

⁹ Б. Ст. Ангелов. Владислав Граматик. История на българската литература. Т. I, с. 364.